

geschiedenissen bevestigen in grote lijnen de nationale patronen, al valt op dat in Mönchengladbach een lokaal debat over vrouwenarbeid grotendeels ontbreekt. Een nuttige dissertatie kortom gezien de statistische basis, het vergelijkend karakter en de duidelijke conclusie over de voorwaarden waaronder het onderzoeksobject optreedt, al had die conclusie van mij in een ruimer theoretisch kader geplaatst mogen worden. In dit verband is het nuttig te wijzen op de dissertatie van de econome Hettie Pott-Buter: *Facts and fairy tales about female labor, family and fertility. A seven-country comparison 1850-1990* (zie hiervoor biz. 441 en op een discussie tussen beide auteurs in het *Historisch nieuwsblad* van september 1994 (32-33).

Bob Reinalda

M. Westerveld, *Keuzes van gisteren ... een blauwdruk voor morgen? Honderd jaar sociale-verzekeringspensioenen in de Bondsrepubliek Duitsland, Groot-Brittannië en Nederland* (Dissertatie Utrecht 1994, Sociale monografieën II; Den Haag: Sdu juridische & fiscale uitgeverij, 1994, xvi + 541 blz., f85,-, ISBN 90 5409 078 2).

Het bespreken van een goed boek is in meerdere opzichten een groot genoegen: je hoeft je er niet doorheen te worstelen, je bent ontslagen van de vervelende taak aan te geven dat wat de auteur beweert onzin is en een goed boek is een aanwinst voor je eigen bibliotheek. Het bovengenoemde boek is zo'n aanwinst. Sterker nog: het is een standaardwerk op het gebied van de (comparatieve) geschiedenis van de sociale verzekeringen, meer in het bijzonder de sociale-verzekeringspensioenen; een *must* voor ieder die iets wil weten of begrijpen van de ontwikkeling van de Noordwest-Europese welvaartsstaat.

Het boek van Maria Westerveld, waarop zij promoveerde aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de rijkuniversiteit Utrecht, beschrijft en verklaart de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in Nederland, Duitsland en Groot-Brittannië inzake de wettelijke pensioenvoorzieningen in de negentiende en twintigste eeuw. De rode draad die door haar studie loopt is de vraag in hoeverre de manier waarop een sociale verzekeringsregeling is opgezet, en de keuzes die tot deze opzet hebben geleid, veranderen onder invloed van maatschappelijke — dat wil zeggen sociaal-economische — ontwikkelingen. Bepaalt een ooit gekozen systeem de wijze waarop gereageerd wordt op maatschappelijke wijzigingen, zonder dat dit systeem, en de keuzes die in het verleden tot dit systeem geleid hebben, wezenlijk worden aangetast? Of is het zo dat maatschappelijke veranderingen nopen de grondslagen van een oud systeem aan te tasten en de ooit gekozen uitgangspunten op de mestvaalt der geschiedenis te storten? Om deze vragen op een overzichtelijke manier te kunnen behandelen is de studie in drie delen opgezet. Het eerste deel — circa 150 pagina's — behandelt de oudedags- en nabestaandenvoorzieningen in (West-)Duitsland (1850-1960), Groot-Brittannië (1890-1960) en Nederland (1880-1960). Hierin dus niet alleen een overzicht van de vooroorlogse sociale zekerheid, vooral geënt op de werknemersverzekeringen naar het model van Bismarck, maar tevens de ontwikkeling van de na-oorlogse stelsels: de gemoderniseerde Bismarckregelingen en de introductie van de Bevedridgvolksverzekeringen. Het Nederlandse systeem zou vooral gebaseerd worden op het Bevedridgmodel; het Engelse op een mengvorm van beide systemen.

Het tweede deel van de studie — circa 130 pagina's — handelt over de verdere uitbouw van de bestaande stelsels in de drie genoemde landen in het tijdvak 1960-1980. Deze periode werd gekenmerkt door een grote economische groei, een periode waarin ieder ervan leek uit te mogen gaan dat de bomen tot in de hemel zouden groeien. De vraag is of en in hoeverre deze

economische groei aangewend kan of moet worden voor vervolmaking van het stelsel van sociale zekerheid. Uit de studie blijkt dat Nederland en Groot-Brittannië, die wat stelsel betreft soortgelijke grondbeginselen kennen, ten aanzien van de aanwending van een deel van de economische groei ten behoeve van sociale zekerheid, andere wegen kozen. In Nederland werd gewerkt aan de toereikendheid van sociale-zekerheidspensioenen als bestaansvoorziening, terwijl in Engeland de National-Insurance pensioenen 'steeds verder achterop' raakten bij de loonontwikkeling; in laatstgenoemd land gaf men prioriteit aan behoorlijke pensioenvoorzieningen voor *werknemers*. In Duitsland werd het sociale echtscheidingsrisico verzekerd, waarbij een wettelijke pensioendelingsplicht werd ingevoerd. De auteur merkt hierover op: '... buiten kijf staat dat de Bondsregering met deze maatregel een oplossing heeft weten aan te reiken voor een maatschappelijk probleem dat in [Groot-Brittannië en Nederland, EIJF] nog altijd een groot, taai ongerief is. Wel kan de omstandigheid dat deze sociale kwestie in de Bondsrepubliek wel, in beide andere landen niet werd opgelost, mede verklaard worden uit het feit dat scheidende vrouwen in dit gematigde Bismarckstelsel zoveel slechter af waren dan in de Beveridgstelsels van Groot-Brittannië ... en Nederland'.

In deel drie — circa 210 pagina's — worden de jaren tachtig en negentig van deze eeuw besproken, het tijdvak van 'botsende taakstellingen'. De recessie van de jaren tachtig wordt deels toegeschreven aan de stijgende collectieve lastendruk, veroorzaakt door een onbetaalbaar wordend stelsel van sociale zekerheid. Door de hoge collectieve lastendruk ten opzichte van andere landen, met name ten opzichte van landen waar sociale zekerheid macro-economisch niet of nauwelijks een rol speelt, verslechtert de concurrentieverhouding en ontstaat in West-Europa grote politieke druk om overdrachtsuitgaven te beperken. Aan de andere kant is het juist in deze tijd dat het beginsel van gelijkberechtiging politiek aan kracht begint te winnen. Gelijkberechtiging betekent echter kostenverhoging, althans zolang het politiek niet haalbaar wordt geacht 'verworven rechten' aan te tasten. Dit dilemma—dat overigens nog steeds bestaat — is medebepalend voor de stelselwijzigingen die in Nederland, Duitsland en Groot-Brittannië werden voorbereid.

De belangrijkste conclusies die mevrouw Westerveld aan het eind van haar studie (501) trekt zijn: 1 Na de jaren zestig zijn in de drie landen vernieuwde wettelijke pensioenvoorzieningen opgezet met eigen, wezenlijk van elkaar verschillende kenmerken. 2 Deze voorzieningen zijn, als gevolg van sociaal-economische ontwikkelingen, meermalen gewijzigd waarbij op oorspronkelijke keuzes, die ten grondslag hebben gelegen aan een ooit gekozen stelsel, (soms) is teruggekomen. 3 Dit terugkomen op oorspronkelijke keuzes heeft in alle drie in de studie betrokken landen plaatsgevonden maar heeft er niet toe geleid dat de verschillen tussen de stelsels is verdwenen (West-Duitsland behield het Bismarckstelsel, Nederland het Beveridg- en Engeland het gecombineerde Bismarck-Beveridgstelsel). 4 De in grote lijnen gelijkgebleven stelsels oefenden een evidente invloed uit op latere systeembijstellingen.

Voor ieder die de politieke ontwikkelingen van de laatste tien jaar gevolgd heeft zal het duidelijk zijn dat de door mevrouw Westerveld aangekaarte problematiek niet alleen zeer actueel is, maar bovendien nog wel een jaar of tien, vijftien actueel zal blijven. De AOW, door velen gezien als 'staatspensioen', wordt door middel van een omslagstelsel gefinancierd. De dubbele vergrijzing die optreedt (mensen worden gemiddeld ouder en het aandeel van ouderen in onze samenleving neemt relatief toe) maakt dat velen zo hun twijfels hebben of dit stelsel het na 2010 lang zal kunnen volhouden. De wens om de collectieve lastendruk naar beneden te brengen leidt, op pensioengebied, tot politieke standpunten die flexibilisering, individualisering en het afschaffen van de gedwongen winkelnering (verplichte verzekering bij ondernemings- en bedrijfs(tak)pensioenfondsen) hoog in het vaandel dragen.

Dat pogingen om stelselwijzigingen door te voeren — en oorspronkelijke keuzes ter discussie te stellen — een uiterst taai aangelegenheid zijn, wordt in de dissertatie van mevrouw Westerveld overtuigend aangetoond. Zondereen behoorlijk inzicht te hebben in de historische ontwikkelingen, is het haast ondoenlijk inschattingen te maken wat in de toekomst tot mogelijkheden en onmogelijkheden behoort. De studie van mevrouw Westerveld biedt dit inzicht. Deze zou voor politici, die sociale zekerheid in hun portefeuille hebben, verplichte kost moeten zijn. Zeer terecht, en niet voor niets, merkt de auteur in haar inleiding op: 'Immers politieke beslissingen komen ook (of misschien wel: juist) in de sociale zekerheid bepaald niet altijd tot stand op basis van doordachte en consistente overwegingen; even vaak zijn zij de resultante van heel andere, niet-genoemde omstandigheden, zoals partijbelangen of maatschappelijke pressie'. Dat 'verplichte kost' niet altijd 'saai kost' hoeft te zijn, is te danken aan de auteur: de studie is helder in vraagstelling, evenwichtig van opbouw en boeiend geschreven. De comparatieve aanpak geeft een extra dimensie aan het geheel. Een lofwaardig resultaat dus dat, naar ik hoop, navolging zal vinden door ook de overige delen van de (geschiedenis en toekomst van de) sociale zekerheid op soortgelijke wijze te behandelen.

E. J. Fischer

J. A. A. van Doorn, *De laatste eeuw van Indië. Ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Amsterdam: Bert Bakker, 1994, 370 blz., f45,-, ISBN 90 351 1351 9).

Mocht ook het ondervermijdelijk tijdelijke karakter van het Nederlandse bestuur over Indië in de vorige eeuw al wel eerder zijn ingezien, met de keuze van de term 'voogdij' formuleerde de ethische politiek tegen 1900 die tijdelijkheid uitdrukkelijk als doelstelling. Voogdij impliceerde een toekomstige beëindiging van de afhankelijkheidsrelatie. Dat reikt ons, aldus Van Doorn, thans de mogelijkheid aan tot het invoeren van een analytisch begrip, beter geschikt dan voogdij dus om de koloniale politiek, zelfs de hele koloniale verhouding, inzichtelijk te maken: projectmatigheid. Voor een onderzoek, gericht niet op de motieven en daden van personen maar op de neerslag daarvan in groepsgedrag, beleid, politiek, valt met een dergelijk begrip, ook al is dat niet zo gebruikelijk, goed te werken. Concreet is de koloniale bemoeienis van Nederland met Indië op te vatten als een reusachtig historisch project. Weliswaar wordt die term zelden of nooit op hele maatschappijen toegepast. Projecten zijn doorgaans beperkt van aard: de realisering van een welomschreven opdracht of de oplossing van een specifiek probleem. Maar koloniale maatschappijen kennen wel degelijk een zekere projectmatigheid.

Zo had, twee eeuwen geleden, Adam Smith dat al geformuleerd, waar hij de afstoting van de Engelse koloniën in Amerika bepleitte op grond van rationaliteit en eigenbelang, eenvoudige weg, in dit geval kosten en baten: 'If the project can not be completed, it ought to be given up' (*The wealth of nations*, V, iii, 92). Dat maakt Van Doorns *approach* overigens niet minder interessant. De verschillen tussen de beide gevallen waren immers levensgroot.

De vraag voor Nederland, ook al lang vóór de tweede wereldoorlog, was niet zozeer of Indië 'op den duur' zelfstandig c. q. onafhankelijk zou worden maar welk Indië. Daarover liepen de meningen ver uiteen en impliciet dan ook over de aard van zowel de tijdelijkheid als van het eigenbelang. Met de van Paul van 't Veer aangehaalde woorden, dat Nederlands-Indië functioneerde als een 'Maatschappij Nederland tot exploitatie van Indië' werd ongetwijfeld iets reëls maar zeker niet al les gezegd. Dat betoogt Van Doorn dan ook niet; hij erkent tenvolle, al formuleert hij dat in dit overigens schitterend geschreven boek bij uitzondering niet erg fraai,